IETS

OVER DE VERTALINGEN

DER

HEILIGE SCHRIFT,

EN BIJZONDER VAN DEN

PENTATEUCHUS,

DOOR

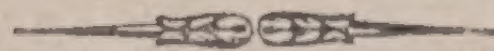
ISRAËLITEN,

VAN DEN VROEGSTEN TIJD TOT OP DEZEN DAG,

DOOR

Dr. S. I. MULDER,

Inspecteur der Godsdienstige Israëlitische Scholen.

Te AMSTERDAM, bij

J. L. JOACHIMSTHAL.

1859.

Afgevoerd

Gedrukt bij J. B. DE MESQUITA.

OVER DE VERTALINGEN DER HEILIGE SCHRIFT, EN BIJZONDER VAN DEN PENTATEUCHUS,

DOOR

ISRAËLITEN.

De gewijde Rol, algemeen onder den naam van *Pentateuchus* of de *vijf boeken van Mozes*, doch bij de Israëliten onder de meer eigentlijke benaming van *het boek der leere Gods* of de *Thora* bekend, verdient in elk opzigt de onbegrensde achting, die alle beschaafde volken haar toedragen. — Immers zij is het, en zij alléén, die ons met weinige doch krachtige trekken schetst, hoe alle voorwerpen, uit het *niet* tot hun bestaan geraakten, hoe zij zich ontwikkelden, en gezamentlijk dat grootsch heeläl vormden, waarvan wij zelven een veelbeduidend deel uitmaken. Zij bevat ook, met en benevens de geschiedenis van het oudste volk dat zijnen Schepper erkende, de maatschappelijke wetten en verordeningen, wier opvolging onöntbeerlijk is, om in deze wereld de hoogste zelfvoldoening te smaken, en in eene toekomstige gelukzalig te worden.

Een onderwerp van zoo veel gewigt ware reeds toereikend om de aandacht van elk weetgierigen te kluisteren; ook dan zelfs, wanneer dit zoo beknopt overblijfsel der grijze oudheid bij eenen ongekunstelden en statigen stijl, geene zoo verhevene denkbeelden, grootsche uitdrukkingen, sierlijke beschrijvingen en hartverrukkende gezangen bevatte. Geen wonder, dat alle beschaafde natiën van dien kleinen, doch sierlijken diamant, den glans voor hunne eeredienst ontleenden! Geen wonder, dat de groote mannen van het éénig volk, voor hetwelk, hoofdzakelijk daaruit, alle verordeningen voor eeredienst, maatschappelijke zamenleving, beschaving van geest en veredeling van hart, onfeilbare leiding in voorspoed,

gemoedversterkende troost in tegenspoed, teregtwijzing bij dwaling, zelfvoldoening bij edele daden, matiging bij grootheid, en zielsverheffing bij onverdiende onderdrukking ontspringt; geen wonder (zeg ik), dat die groote mannen zich te allen tijde er op toelegden, om dit edelgesteente, door hunne ijverige bemoeijingen al meer en meer te polijsten, opdat zijne heilzame stralen eindelijk alles rondom zich verlichten en ontgloeijen mogen als de zon in hare volle kracht!

Dit boek der leere Gods, door den mond des Eeuwigen uitgesproken, en door de hand van Mozes den gezamenlijken Israëliten overgeleverd, wordt in vijf deelen gesplitst, welke zijn: 1°. ספר בראשית of Genesis (*oorsprong, wording*), bevattende de geschiedenis der schepping en des zondvloeds, de lotgevallen der aartsvaders, en de komst van Jakob met zijn huisgezin in Egypte, tot op zijnen dood en dien van Joseph. — 2°. ספר שמות of Exodus (*uittogt*), verhalende de verdrukking van Israëls kroost in Egyptenland, hunne wonderbare verlossing uit dat rijk door Mozes, de wetgeving op den berg Sinai, benevens de vervaardiging des tabernakels, der heilige gereedschappen en gewijde kleederen. — 3°. ספר ויקרא ook תורת כהנים of Leviticus (*Levitische eeredienst*) genaamd, om dat het den aard en de wijze der offers, de vereischten en pligten der priesters en Leviten, de huwelijks- spijs- en reinigingswetten, alsmede de bepalingen van het vrijlatings- en jubeljaar bevat. — 4°. ספר במדבר ook חומש הפקודים of Numeri (*getallen*) genaamd, omdat het twee volkstellingen, alsook tellingen der Leviten bevat. In dit boek vindt men ook opgeteekend het voorgevallene met de door Mozes afgezondene verspieders, en de rampzalige gevolgen die daaruit ontsproten, alsmede de burgerlijke en Godsdienstige wetten, door den Eeuwige in de valleijen van Moäb vastgesteld. — En 5°. ספר דברים ook משנה תורה of Deuteronomium (*herhaling der wet*) genaamd, waarin Mozes, gedurende de laatste twee maanden zijns levens, de voornaamste en leerrijkste geboden herhaalde, ook sommige er nog bijvoegde, en het werk besloot met zijne vaderlijke vermaningen aan het door hem zoo geliefde volk, en voorzeggingen van belooning en straf, naarmate zij aan den wil huns Scheppers gehoorzamen, of Zijn heilig woord overtreden zouden; welk laatste in een voortreffelijk, in den hoogsten profetischen toon gestemd lied vervat is, overwaardig als slot tot zulk een geheel te strekken.

Het lijdt geen twijfel, of Mozes heeft, volgens het uitdrukkelijk bevel des Eeuwigen, den Israëliten, door mondelinge ophelderingen, alles zoo duidelijk gemaakt, dat hun in de leere Gods niets meer duister was; en daar de kennis der hebreeuwsche taal, gedurende het bestaan des eersten tempels in bloei bleef, zoo behoeft men zich niet te verwonderen, dat de Mozaïsche rol, toenmaals, zelfs zonder de gewone onderscheidingsteekens, even

als bij de Semitische talen thans nog plaats heeft, voor *verre de meesten* volkomen verstaanbaar was (1).

Eerst na de terugkomst uit de Babylonische gevangenis, alwaar de heilige taal door de oost- aramæische of chaldeeuwsche, de taal der overheerschers, verdrongen was geworden; toen de bij de vreemde vrouwen verwekte kinderen gebroken *Asdodisch* spraken, en geen hunner de zuivere hebreeuwsche taal meer magtig was, eerst toen voelde de groote 'Ezra (de hersteller der Mozaïsche wetgeving, en met regt de tweede Mozes bijgenaamd,) van hoeveel noodzakelijkheid het was, eene Chaldeeuwsche vertaling van den *Pentateuchus*, voor het godsdienstig gebruik der uit de ballingschap teruggekeerde Israëliten, te vervaardigen; iets waartoe, volgens de talmudische overlevering (2), de goddelijke man Mozes reeds het spoor aangewezen had, doordien hij de leer Gods in al de toen bekende talen terneêrstelde.

De 'Ezraïsche vertaling werd dus bij alle godsdienstige voorlezingen, bij wijze van vertolking, gebezigd; doch alleen met het doel om daardoor de heilige taal uit haren kwijnenden toestand te verheffen, en tot haren vorigen bloei terug te brengen. Dat men slechts dit, en volstrekt niets anders, ten oogmerk had, blijkt uit het bij de Israëliten toenmaals ingevoerde gebruik, om wekelijks eene afdeeling der Mozaïsche wet, *twee maal* in den grondtekst en *één maal* in de vertaling te lezen. Want ook de geleerde 'Ezra gevoelde, dat eene vertaling, hoe kunstig, hoe voortreffelijk zij ook zijn moge, altijd slechts een levenloos afbeeldsel eener bezielde schoonheid blijft. Het gebruik van alle vertalingen moet dus, althans voor hen, wier pligt het is, zich van de waarheid met eigene oogen te overtuigen, alleen strekken, om den tekst te leeren verstaan en te verduidelijken; nimmer echter van het oorspronkelijke te vervangen of te verdringen.

Maar toen ook deze 'Ezraïsch- Chaldeeuwsche vertaling, waarschijnlijk door den invloed der grieksche overheersing, allengskens verviel, en, na de verwoesting des tweeden tempels, geheel in vergetelheid geraakte, toen stond de beroemde *Onkelos*, zoon van *Kalonymas* (die van het Heidendom tot het Mozaïsche geloof overgegaan was,) op, en leverde (*A*o. M. 3868 = 108) onder toevoorzigt der geleerde talmudisten *R. Eliëzer* en *R. Jos'ua*, eene nieuwe chaldeeuwsche overzetting, welke de 'Ezraïsche verving.

---

(1) Uit den Talmud *Baba Bathra* Fo. 21 ziet men, dat het voor sommigen niet duidelijk genoeg was. Toen de veldoverste Joab tegen de Amalekiten den krijg voerde, las hij (in het 5de B. v. Mozes XXV. 19.) זְכַר in plaats van זֵכֶר: een misslag, waardoor hij de bevelen van zijnen koning slechts gedeeltelijk ten uitvoer bragt.

(2) Tract. Sota, fo. 32 en 37.

Eene overzetting, die door hare juistheid, beknoptheid en regte opvatting van den eigentlijken zin der woorden, in alle opzigten voortreffelijk genoemd mag worden, en ook haren roem tot op den huidigen dag, boven alle andere overzettingen, gehandhaafd heeft.

Honderd en veertig jaren vroeger (Ao. M. 3728, d. i. 32 jaren vóór de gewone jaartelling), had een der beroemdste mannen der oudheid, *Jonathan ben 'Uziël*, de profetische schriften (3) in het Chaldeeuwsch overgebragt, en wel naar aanleiding der vertolking door de laatste profeten *Hagai*, *Zecharia* en *Malächi* reeds bewerkstelligd, en hem bij overlevering bekend. Daar hij den Pentateuchus *niet* vertaald heeft, levert zulks de waarschijnlijkheid op, dat de 'Ezraïsche overzetting toen nog genoegzaam algemeen bekend moet zijn geweest. Wij bezitten wel is waar, eene chaldeeuwsche vertaling van den Pentateuchus, onder den naam van *Jonathan*, doch deze is geenszins door *Ben-'Uziël* bewerkt. Dit blijkt zoo wel uit het zwijgen des Talmuds, als uit vele namen van landen, steden en gebeurtenissen, die eerst 3 à 600 jaren na de verwoesting des tweeden tempels hun bestaan verkregen; en bovendien ook uit den stijl en de wijze der vertaling. *Ben-'Uziëls* stijl is, in zijne overzetting der profeten, zuiver, sierlijk, en meestal, gelijk die van *Onkelos*, getrouw. De *Pseudo- Jonathan* van den Pentateuchus daarentegen, is meer omschrijving dan vertaling, en mist die zuiverheid van taal en sierlijkheid van uitdrukking, die wij in de overzetting der profeten, even als in die van *Onkelos*, zoo zeer bewonderen. Men gelooft dus, dat deze tweede vertaling van den Pentateuchus dezelfde is, als eene derde, onder den naam van *Jerusalemitische* bekend, en welke laatste ook bij ons nimmer, dan voor zoo verre zij in het een of ander vers met den *Pseudo- Jonathan* verschilt, gedrukt is; terwijl daarenboven dit verschil nooit in den zin, maar alleen in den uitdrukking te vinden is! De oude, geachte Israëlitische schrijvers (als: בעל הערוך, הר״יף, הרמ״בן) noemen deze overzetting ook altoos de Jerusalemitische; en *R. 'Azarja de' Rossi* (ר׳ עזרי׳ מן האדומים) verklaart stellig, twee handschriften te hebben gezien, waarvan het een tot op-

(3) Behalve *Daniël 'Ezra* en *Nehemia*, die niet in het Chaldeeuwsch vertaald zijn, (zie Tract, Megilla fo. 3 *a*.) — Van de *Kronijken* is eene Chaldeeuwsche vertaling door *David Wilkins* bezorgd, welke te *Cambridge* in M. S. gevonden, en, even als eenige andere boeken der *Hagiographen*, aan *R. Joseph Sagi- Nahor*, hoofd der akademie (ישיבה) te *Sora* of *Soria* in Babyloniën, toegeschreven wordt, die v. s. A. M. 4000, v. a, ongeveer 4160 (= 240 of 400) geleefd zoude hebben. (Het Exemplaar der Kronijken dat voor mij ligt, is te Amsterdam 1714 gedrukt; doch er is nog eene oudere uitgave, door *F. M. Beck*, in de jaren 1680 — 1683, te Augsburg, uit een Erfurtsch handschrift, bezorgd.)

schrift heeft: *Vertaling van Jonathan Ben'-Uzièl*, en het ander: *Jerusalemitische vertaling*; en bij naauwkeurige vergelijking bleek het hem, dat beide, woord voor woord, met elkander overeen kwamen. Niettegenstaande dus deze vertaling van den *Pentateuchus*, zoo in oudheid als innerlijke waarde, van die van *Onkelos* veel verschilt, is zij nogtans de aandacht van elk' Bijbelbeoefenaar overwaardig.

Intusschen bleek het weldra, dat het werk van den grooten *Onkelos* in de algemeene behoefte niet meer kon voorzien. De grieksche taal had reeds onder Israël veld gewonnen, en dezelfde beroemde talmudisten achtten het van de hoogste noodzakelijkheid, den volke eene *nieuwe* grieksche overzetting van den *Pentateuchus* te bezorgen. Er bestonden, wel is waar, toen reeds grieksche vertalingen (4); doch geene, die voor Israëliten bijzonder bewerkt, en dus geene die voor hun godsdienstig gebruik geschikt was.

De bekendste dezer vroeger bewerkte vertalingen, is de *Septuaginta*, of de overzetting der LXX (5). Hoedanig deze bewerking op last van *Ptolomæus Philadelphus*, onder opzigt van *Demetrius Phalereus*, te Alexandrië in Egypte geschiedde, de *dertien* afwijkingen, die deze geleerde overzetters noodig oordeelden in acht te nemen, en de bijzondere overeenstemming welke onder hen heerschte, zijn, zoo in den Talmud (מגילה דף ט' ע"א), als in *de Rossi's* uit het Grieksch vertaalde schriften (ס' הדרת זקנים), aangeteekend. Ook *Ptolomæus* had reeds eenige jaren vroeger den Pentateuchus, door vijf deskundige Israëliten, in zijne taal doen overbrengen; het schijnt echter, dat de onvolmaaktheid dezer overzetting aanleiding gaf, dat er een tweede, met zoo veel te meer omzigtigheid, en door een des te grooter aantal geleerden, bewerkstelligd is geworden. Doch welke vreugde die letterlievenden koning ook hierbij ontwaarde, bij de Israëliten heerschte toen eene algemeene verslagenheid (6). En geen wonder! Kon

---

(4) Er zijn sporen, dat ten tijde van *Alexander de Groote* reeds eene grieksche, en vroeger, onder de Persiaansche overheersching, ook eene Persische overzetting van de Heilige Schrift voorhanden waren. Doch ik ga deze, even als zoo vele andere later gewrochte vertalingen, met stilzwijgen voorbij, omdat ik mij alleen bij zoodanige bepale, die door Israëliten bewerkt zijn.

(5) Waarom deze vertaling bijna overal die van de LXX genoemd wordt, daar het getal der vertalers toch, volgens geschiedkundige documenten, LXXII waren, blijft nog steeds eene onopgeloste vraag. — (De Arabische schrijver *Abderahman Bostani*, in zijn tijdrekenkundig werk van deze grieksche vertaling gewag makende, zegt mede: «Zij werd, op bevel des griekschen *Ptolomæus*, «door *twee en zeventig* rabbijnen uit het Hebreeuwsch in de Grieksche taal «overgebragt." — Zie Litterat. Blatt des Orients, 1841, No. 22, bladz, 323.)

(6) בשמנה לחדש טבת נכתבה התורה יונית כימי תלמי המלך , והיה היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל , והיה חשך בעולם שלושה ימים .

eene vertaling, door eenen despoot bevolen, uit vreze voor wien men zoo vele veranderingen *moest* maken, en waarbij de handen der bewerkers, als 't ware, gebonden waren, kon deze aan het oogmerk eens Israëliets immer voldoen? Het is aan dezen *dwang* alleen, en niet aan de vertaling, *qua* vertaling, dat men de toenmaals onder Israël heerschende verslagenheid moet toeschrijven. Ware het om het *vertalen zelf* te doen geweest, waarom hebben dan de talmudisten naderhand, vrijwillig, eene grieksche vertaling bezorgd? (7)

Het is vermoedelijk om de onvolledigheid der laatsgemelde overzetting, dat nog ten tijde van *R. Eli'ezer* en *R. Jos'ua* (A. M. 3884) de vroeger gemelde grieksche overzetting onder hun toezigt, in het licht is verschenen. Hiertoe bood zich aan een Griek, die het Mozaïsche geloof had omhelsd, *Eschilas* of *Aquila* genaamd, van het eiland Pontus in den Middellandsche Zee. Doch zijne vertaling is verre beneden die van *Onkelos* gebleven. *Aquila* is naar het oordeel van deskundigen, misschien om het gebrek van de LXX te verhelpen, in het tegenovergestelde uiterste vervallen, en, door eene al te letterlijke vertaling, wanstaltig geworden. Eene reden te meer, waarom deze Grieksche vertaling onder de Israëliten in verval is geraakt, en de Chaldeeuwsche, tot op den huidigen dag, door alle deskundigen gebezigd en hooggeschat wordt.

De Grieksche vertaling, die men thans nog onder den naam van Septuaginta bezit, moet, is zij wezenlijk uit den te Alexandrië plaats gehad hebbende brand gered, en tot op onzen tijd bewaard gebleven, vele veranderingen hebben ondergaan. Van de *dertien* door den Talmud opgetelde afwijkingen vindt men er slechts nog *vier;* terwijl er daarentegen tallooze andere veranderingen in gevonden worden. Bovendien bevat de *Septuaginta* al de heilige Schriften, terwijl de geschiedenis bepaaldelijk slechts van de *Thora* gewag maakt. Ook het verschil van stijl is bij deskundigen

---

(7) Volgens Dr. *Jost,* (*Geschichte des Judenthums und seine Secten,* Leipzig 1857, Erste abtheilung, pag. 102 Noot 2). zoude met het in de vorige noot vermelde niet eene grieksche *vertaling* bedoeld worden, maar eene *overschrijving* van den tekst der Heilige Oorkonden met *grieksche* letters in plaats van hebreeuwsche (assurische), gelijk men later dikwerf het Arabisch, Grieksch, Spaansch of Duitsch, met hebreeuwsche, of het Hoogduitsch met latijnsche letters heeft overgebragt. Er staat uitdrukkelijk: נכתבה התורה יונית en niet תרגמה of נעתקה התורה. Ook heeft *Ptolomæus* gezegd כתבו לי תורת משה רבכם en niet תרגמו לי. Daar de grieksche letters intusschen niet geheel en al geschikt waren de hebreeuwsche uit te drukken, en daarvan later eene verkeerde vertaling het gevolg moest zijn שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה zoo moest deze arbeid der *Septuaginta* met regt aanleiding tot groote bezorgdheid geven. — Zie overigens Dr. Z. Frankels belangrijke arbeid over dit onderwerp.

niet onopgemerkt gebleven; en de vertaling van den *Pentateuchus* is, door zuiverheid van stijl en kieschheid van uitdrukking, zoodanig van die der overige boeken onderscheiden, dat men dit laatste gedeelte volstrekt als het werk van anderen beschouwen moet (8).

In 5307 (1547) werd te Konstantinopol door *Eliezer ben Gerson Soncino* een Pentateuchus, in klein folio, gedrukt, voorzien van boven den tekst met de chaldeeuwsche vertaling van *Onkelos*, aan de eene zijde met eene (straks nader te vermeldene) *spaansche*, en aan de andere zijde met eene *nieuw- grieksche* vertaling, (door *J. C. Wolff* in zijne Bibl. Hebr. IIIde deel, Appendix en IVde deel bladz. 1219, *graeco barbara* genoemd), alles in hebreeuwsche letters; terwijl zich beneden den tekst de verklaring van *Rassi*, in vierkante letters bevindt. Daar deze uitgave uiterst zelden geworden is (9), zal het niet ten overvloede geacht worden hier den titel en het begin dier grieksche vertaling mede te deelen.

De Titel luidt aldus:

השבח למחוייב המציאות אשר העיר אותנו להדפיס ספר כלו מחמדים חמשה חומשי תורה
כתובים בכתב אשורי עם הפטרות וחמש מגלות וכו׳ להועיל לנערי בני ישראל
ולשונם תמהר לדבר צחות ראינו להדפיס בו תרגום המקרא בלשון יון ולשון לעז שתי הלשונות
המורגלות בבני עמינו גלות החל הזה שועי יהודה וישראל השוכנים בארצות תוגרמה ולהיות
כל בר ישראל מחוייב להשלים פרשיות עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ראינו להדפיס
בו גם כן תרגום אנקלוס ופירוש רש״י ע״ה׳ והאל יאזרנו חיל בהדפסת הספר הזה ויזכנו
להדפיס ספרים רבים להרביץ תורה בישראל · והיתה התחלת הספר הזה בראש חרש תמוז
שנת הש״ז ליצירה פה קושטנדינה בבית צעיר המחוקקים אליעזר בכ״ר גרשום שונצין ז״ל :

PROEVE DER GRIEKSCHE VERTALING.

(בראשית א פסוק א — י״ג)

איש ארכי אפלאשין אותיאוש טון אורנו קי טין איי: והארץ
קי אייש איטון אבישוש קי אפניזמוש קי שקוטוש איפי

---

(8) *R. 'Azarja de' Rossi* schrijft deze feilen daaraan toe, dat deze vertaling even als de samaritaansche, (waar men meestal dezelfde misstellingen aantreft,) niet uit het oorspronkelijke, de heilige taal, maar uit het Chaldeeuwsch, dat toen reeds zeer verbasterd kan geweest zijn, (als zijnde meer dan eene eeuw na 'Ezra,) is overgebragt geworden.

(9) Ik bezit er slechts een klein gedeelte van. — De twee eerste boeken בראשית en שמות bevonden zich in de rijke boekverzameling van wijlen den Heer *S. B. Rubens*, Het werk werd door den Heer *Askenasi*, eenen afrikaanschen Israëliet, gekocht, en, tot veler leedwezen, het land uitgevoerd. — Zelfs *Wolff* schijnt dit werk nooit *gezien* te hebben; want in de door hem medegedeelde verzen, bevinden zich vele afwijkingen en fouten, in letters en klankstippen.

In 1784 en 1790-91 zag te Straatsburg en Erlangen eene *nieuw-grieksche*, door eenen Israëliet bewerkte overzetting van den Pentateuchus het licht. Ik weet niet of dit dezelfde is als de bovengemelde; maar er wordt, wegens hare geringe waarde, bij de geleerden weinig gewag van gemaakt.

פרושופא אבישו קי אנימוש טו תיאו אנפיטיי איפי פרושופא
טון נירון : ויאמר קי איפין אותיאוש אש איני פוש קי איטון
פוש : וירא קי אידיין אותיאוש טו פוש אוטי קאלו קי כורישין
אותיאוש אנמישא טו פוש קי אנמישא טו שקוטו : ויקרא
קי קראקשין אותיאוש טו פוש מירא קי טו שקוטו איקראקשין
ניכטא קי איטון בראדי קי איטון פורנו מירה מייא :
ויאמר קי איפין אותיאוש אש איני אפלומי איש מישותיו
טא נירה קי אש איני כוריזי אנמישא נירא שטניר׳ :
ויעש קי איקאמין אותיאוש טו אפלומא קי כורישין אנמישא
טא נירה אוש אפוקאטו אישטו אפלומא קי אנמישא טא נירא
אוש אפואפנו אישטו אפלומא קי איטון איצי : ויק׳ קי
אקרקשין אותיאוש טו אפלומא אורנו קי איטון בראדי קי
איטון פורנו מיר׳ דפטרי :
ויאמר קי איפין אותיאוש אש מזוכטון טא נירא אפוקטותיו
טון אורנו פרוש טופו אינא קי נפאני איקשרי קי
איטון איצי : ויקרא קי אקרקשין אותיאוש טיקשרי אייש קי
טו מזוגמא טון נירון איקרקשין תלשיש קי אדיין אותיאוש
אוטי קאלו : ויאמר קי איפין אותיאוש אש בלויישי אייש
בלויי כורטארי שפורויזי שפורודי דרו קרפו קמני קרפו
אישטי לויטו אוש אשפורושטו איש אפטו איפי טין איי קי
איטון איצי : ותוצא קי אבגאלין אייש בלויי כורטרי שפוריזי
שפורו אישטי לוייטו קי דינדרו קמני קרפו אוש אושפורושטו
איש אפטו אישטי לוייטו קי אדיין אותיאוש אוטי קאלו : ויהי קי
איטון בראדי קי איטון פורנו מירא טריטי :

In het begin der 47ste eeuw (A°. 942) ondernam de wijsgeerige en godgeleerde *R. Sa'ädja bar Jozeph Gaön*, van Pithom uit Egypte (geboren 4652, overleden 4702), den *Pentateuchus* in het Arabisch te vertalen; eensdeels, omdat, te zijnen tijde, noch de chaldeeuwsche noch de grieksche vertaling meer aan he voorgestelde doel voldeed; anderdeels, omdat de grootste Israëlitische schrijvers toenmaals het Arabisch, zoo omdat het de taal hunner overheerschers was, als om zijne bijzondere sierlijkheid

en rijkdom, niet alleen voor hunne taal- en letterkundige werken, maar ook voor hunne verklaringen der Mozaïsche verordeningen, der Mi'sna en des Talmuds, bezigden. Sommigen schrijven hem ook de vertaling der overige gewijde schriften toe; doch het waarschijnlijkst is, dat hij slechts nog *Je'saja*, de *twaalf kleine Profeten*, de *Psalmen* en *Iöb* overgebragt heeft (10). De eerste uitgave van den arabischen *Pentateuchus* had plaats te Konstantinopol, A M. 5306 (1546) met het oorspronkelijke, hebbende de verklaring van Rassi beneden den tekst, de vertaling van *Onkelos* aan de eene zijde, de Persiaansche overzetting van *R. Jacob bar Tavus* of *Tousi* (van de stad *Tous* in *Kharasan*), aan de andere, en het Arabische boven den tekst met vierkant-Hebreeuwsche letters, misschien omdat er toen, in den nog jeugdigen staat der drukkunst, nog geene Arabische karakters bestonden. Doch in de later uitgegevene Parijsche en Londonsche *Polyglotten* (A°. 1628—45 en 1657) is deze vertaling in arabische karakters met vokalen gedrukt. Zijne overzetting van *Je'saja* heeft eerst in 1790--91 te *Jena* het licht gezien; terwijl die der overige opgenoemde boeken, tot nu, grootendeels slechts in M. S. aanwezig is.

De arabische vertaling van *R. Sa'ädja Gaön* is, volgens zijne eigene getuigenis, zeer vrij, en vele verzen zijn met de in den Talmud voorkomende verordeningen doorvlochten. Bovendien zegt men, dat er vele feilen en misstellingen in zijn, die, hetzij aan de onkunde, hetzij aan voorbedachte euveldaad van kopist of drukker, moeten toegeschreven worden, en waaraan de geleerde en Godvreezende vertaler althans, geen deel heeft. Zelfs zijn deze gebreken in de Parijsche en Londonsche *Polyglotten* nog veel talrijker, dan in de uitgave van Konstantinopel; weswegens men dan ook de arabische vertaling in de beide *Polyglotten* geenszins meer als het werk van *R. Sa'ädja* moet beschouwen.

Daar nu de opgemelde eerste uitgave van 5306 (1546), in de Israelitische boekverzamelingen vooral, mede slechts zeldzaam voorkomt, zal het den vereerder van Gods woord gewis aangenaam zijn, hier iets naders daarover te vinden.

De Titel luidt aldus:

בסיעתא דשמיא· תורת יי תמימה משיבת נפש ממנה ינפש עם יי מדי עלותו ותשובתו
הרמתה כי שם ביתו בלכתו במסלולי שבילי ארחות עץ חיים היא למחזיקים בה.
שלום רב לאוהביה ואין למו מכשול· מגדל עז שם יי בה ירוץ צדיק ונשגב על גפי מרומו
אמן אמונה אצלו להשאיר נפשו תחת כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו· מימינו אש
דת נתנה לעמו כחרדת אלרים באש פלרות· רכב אלהים ובותים על הר חמד אלדים זה
סיני על יד נביאו בביתו וחצרותיו נאמן· הנה כתובה מפורשת מהרב הגדול מאור הגולה

(10) Zie: Ueber die Arabisch geschriebene Werke jüdicher Sprachgelehrten von *H. Ewald*; en Literatur- historische Mittheilungen der ältesten hebräischen Exegeten etc. von *Leopold Dukes*. Stuttgart 1844.

רש״י זלה״ה ומתורגמת בשלש לשונות תיגום אונקלוס וערבי להרב סעדיא גאון זלה״ה ופרסי
אשר באר לנו איש נבון וחכם כ״ר יעקב בכ״ר יוסף טאווס נ״ע הביאו אדוננו מאור גלותנו
נר ישראל עמוד דתנו נגיד ומצוה לאום ואום גולה וסורה כרוב ממשח סוכך בכנפתיו ישראל
ויאורה משה זכה וזכה את הרבים • מה טובו אהליו ומשכנותיו שם יתנו צדקת יי בישיבתו
מחנים מחנה אלים בם סיני ועוקר הרים שאג ישאגו על נוהו אריות התורה משם תצא
הוראה לישראל הלא הוא אב המון עם יי האשל הגדול שתול על פלגי מים רבים ונהרי
נחלי דבש וחלב החכמה תחת לשונו החכם הרופא המובהק שר וגדול בישראל מורנו ואדוננו
כמה״ר משה המון יצ״ו יהי שמו לעולם אמן וכי״ר • וברשותו חקקנו על גליון זה אמרת ה׳
צרופה שבעתים בהשגחת דיוק על כל לשון ולשון כיד אלינו הטובה • עלינו לשבח לרוכב
בערבות שלא השבית גואל בישראל גדול שמו נשוא פנים כרבי אבוה בקיסרי • אב הוא
לאום עניה סוערה מקימי דגל התורה לנס עמים הר יקראו מצות יי ברה : פי המדבר
תולעת ולא איש נרצע באזנו ובדלת פנת יקרת אדננו וחכמתו והדרת מהסה ומסתור גולת
אריאל ולאצילי ישראל משתחוה אפים ארצה שלמה בן מורי החכם הר״ר מזל טוב זלה״ה :

PROEVE DER ARABISCHE VERTALING.

(בראשית כ״ד פסוק א׳ — יו״ד)

ואברהם ולמא שאך אברהים וטען פי אל סן ובארכה אללה
פי כל שי : ויאמר קאל אברהים לעבדה שיך
מנזלה אל מסלט עלי גמיע מאלה אומי אלאן בידך אלי
עהדי : ואשביעך ואחלפך באללה רב אל סמאואת ואל
ארץ אלה תאכד זוגה לאבני מן בנאת אל כנעאני אלדי
אנא מקים פימא בינהם : כי אל אלא אלי בלדי ומולדי
תמצי ותאכד זוגה לאבני אסחק : ויאמר פקאל לה אל עבד
לעל לם תשא אל אמראה אן תתבעני אלי הדא אל בלד
הלארד אבנך אלי אל בלד אלדי כרגת מנה : ויאמר קאל
לה אברהים אחדר לך לא תרד אבני אלי תם : יי אללה
רב אל סמא אלדי אכרגני מן בית אבי ומן ארץ מולדי
אלדי קאל לי ואקסם לי קאילא לנסלך אעטי הדא אל בלד
הו יבעת במלאכה בין ידך פתאכד זוגה לאבני מן תם :
ואם ואן לם תואפק אל אמראה אלמגי כלפך פתברי מן
דלך אל ימין עדא אנך לא תרגע אבני תם : וישם פאומי
עבד בידה אל עהד אברהים מולאה והלף לה עלי הדא אל
אמר : ויקח תם אכד אל עבד עשרה גמאל מן גמאל
מולאה ומצא וכל כיר מולאה מעה וקאם ומצה אלי ארם
נהרים אלי קריה נחור :

Nu bestaat er handschriftelijk nog een mauritanisch- arabische vertaling van den Pentateuchus door eenen moorschen Israëliet, in de 15de eeuw vervaardigd, in rabbijnsche karakters met punten geschreven (11). Deze vertaling is meer woordelijk dan die van *Sa'ädja*, zondigt soms tegen de regels der arabische grammatica, en voldoet daardoor minder aan den goeden smaak des kenners; maar daarentegen blijft zij stipter bij de hebreeuwsche woorden, geeft hunnen zin beter terug, en drukt dien duidelijk uit. Daarom achtte de Hoogleeraar *Thomas Erpenius* het eene nuttige zaak deze accurate overzetting in arabische letters over te brengen, en in de door hem te Leijden opgerigte drukkerij voor Oostersche talen, (de eerste hier te lande) A°. 1622 in het licht te geven (12).

Zonder nu het gevoelen van *Erpenius* te omhelzen, dat deze verklaring de kroon spant boven die van *Saädia* (welke dikwerf meer als verklaarder dan als vertaler te werk ging); en nog minder dat van hen, die, welligt zonder het werk ooit gezien te hebben, er een al te ongunstig oordeel over vellen, heb ik nogtans het van genoegzame waarde geacht, deze moorsch- arabische overzetting תפסיר אל תורה genaamd, van het oorspronkelijke Exemplaar, geheel af te schrijven, met de uitgave van *Erpenius* letter voor letter te vergelijken, en het geheel, met de noodige ophelderingen te voorzien. Ten einde nu mijne lezers zich een denkbeeld van dezen arbeid zullen kunnen maken, volgt hier bij eene

PROEVE DER MAURITAANSCH-ARABISCHE VERTALING.

שמות כ׳ פסוק א — י״א

וידבר ואתכלם אללה גמיע הולאי אל כלאם קאילא : אנכי
אנא אללה רבך אלדי כרגתך מן בלד מצר מן בית
אל עבודייא : לא לא יכון לך מעבוד אכר כלאפי לא

(11) Dit kostbare, welligt eenige Exemplaar, is aan de boekerij der Leijdsche Hoogeschool ten geschenke gegeven door *Josephus Justus Scaliger*, die het uit het Oosten had medegebragt. Men weet dat deze beroemde Hoogleeraar gewoon was den Talmud met Joden te beoefenen, wier onderrigt, gelijk hij zich uitdrukte, voor de kennis van dit vak onmisbaar was. (Zie zijne Epistelen pag. 594; en Mr. H. J. Koenen, geschiedenis der Joden, bladz. 327.)

(12) De titel van dit werk is (in arabische letters):
תוראה מוסי אלנבי עליה אלסלאם *id est Pentateuchus Mosis Arabice. Lugd. Batar.* 1622.

T. Erpenius was onder de vroegere Leijdsche Hoogleeraren een der vermaardste mannen. Hij had lang gereisd en in het Oosten en Italie vele betrekkingen met Joden en Turken aangeknoopt, waardoor hij vele oostersche talen leerde en een aantal M. S. naar Leijden medebragt. (Zie Nederland en Venetiën, door Mr. C. J. de Jonge. bl. 351.)

תעמל לך צנעם וכל שביהה אלדי פי אל סמא מן פוק ואלדי
פי אל ארץ מן אספל ואלדי פי אל מא מן תחת אל ארץ לא
תסגד להם ולא תעבדהם לאן אללה רבך רב אל גיור מטאלב
דנוב אל אבאה עלי אל אולאד עלי אל תולאת ועלי אל רואבע
לאעדאי ויעמל אל פצל ללאלוף לאחבאבי ולחאפטין וצאיאתי:
לא תחלף באסם אללה רבך באטל לאן מא יבארי אללה למן
יחלף באסמה באטל: זכור אסתכר פי יום אל סבת אן תקדסה סת
איאם תכדם ותעמל גמיע צנאעתך ויום אל סאבע סבת ללה רבך
לא תעמל כל צנאעה אנת ואבנך ובנתך עבדך ואמתך
ובהימתך וגריבך אלדי פי מחלך לאן פי סת איאם עמל
אללה אל סמא ואל ארץ אל בחר וגמיע אלדי פיהם והדא
פי יום אל סאבע עלי דאלך בארך אללה יום אל סבת
וקדסה:

De opgemelde Persiaansche overzetting van *R. Jakob Tavus*, is de eenige Israëlitische, welke tot heden in die taal is gedrukt (15). Zij is zeer letterlijk, en daardoor is het Persische dikwerf bijna onbegrijpelijk, wanneer men er den hebreeuwschen tekst niet bij raadpleegt. De enkele hieronder volgende verzen mogen als proeve dezer vertaling strekken:

(בראשית מ״ט פסוק א — ד)

ויקרא בכנד יעקב בפסרני או גופת גמע שויד ואגה כונם
בשמא מר אנצה פרז רסד שמרא דר אכר אן רוזגרן:
הקבצו גמע שויד ובשנויד פסרני יעקב ובשנויד בישראל
פדרי שמא: ראובן נכוסת זדי מני תו זורי מן ואולי קוש
מן זידתי מרטבה וזידתי סלטנת: פחז שתב כרדי צון אב
נה בקי גודשתי כה ברמדי כוספנגי פדרי תו אן הנגם סוסת
שודי בסתרי מן בר אמד:

---

(15) Er bestaan echter nog andere, handschriftelijk, in de keizerlijke boekerij te Parijs. — Zie *S. Munk* Notice sur *R. Sa'adja Gaön*, pag. 134, *version Persane*. Zijne aanhaling op bl. 138 komt niet geheel naauwkeurig met de Konstantinop. uitgave overeen.

Het is algemeen bewust, dat vele Israëliten zich in Spanje en Portugal, gedeeltelijk reeds sedert de verwoesting des eersten tempels, nedergezet, en aldaar in het vervolg de arabische taal gebezigd hebben. Doch, toen *Ferdinand I.* de Mooren geheel verdreven, en met hen ook de arabische taal voor de Spaansche de wijk had genomen, waren de Israëlitische godgeleerden er dadelijk op bedacht, hunne geloofsgenooten van eene overzetting in de landtaal te voorzien. Nu was er, gelijk wij reeds boven meldden, in de jare 5307 (1547) te Konstantinopol de *Pentateuchus* met eene spaansche en grieksche vertaling van eenen ongenoemden, in het licht verschenen. Deze spaansche vertaling werd door de Rabbijnen te *Ferara* onderzocht, met het oorspronkelijke naauwkeurig overeengebragt, en vervolgens door *R. Jom-Tob Athias* in den jare 5393 (1553), voor de tweede maal, met italiaansch-gothische karakters, gedrukt. De geletterde, en voor het welzijn zijner geloofsgenooten zoo onvermoeide opperrabbijn *Menasse ben Israël*, bezorgde alhier te Amsterdam A°. 5390 (1630), eene verbeterde uitgave. Naderhand is dezelve bij herhaling gedrukt in 5404-15 en 21 (1644-55 en 61): de laatste onder toezigt van den geleerden opperrabbijn *R. Izak Abuhab*. De schoonste uitgave van allen is echter die, welke in folio A°. 5522 (1762) bij *Joseph, Jacob en Abraham de Salomon Proops* in het licht is verschenen.

Als eene proeve van de opgemelde oude Spaansche, met hebreeuwsche letters te Konstantinopel (1547) gedrukte overzetting, deelen wij de volgende verzen mede (14):

(בראשית א״ פסוק א״ — ה)

אין פרינסיפיו קריאו איל דיו ﭏש סיילוש אי ﭏה טיירה: אי
לה טיירה אירה ואגואה אי ואזיאה אי אישקורידד שוברי
פאסיים די אבישמו אי ויינטו די איל דייו אישמוביינשי שוברי
פאסיש די לאש אגואש: אי דישו איל דייו שיאה לוז אי פואי
לוז: אי וידו איל דיו ﭏה לוז קי בואינה אי אפרטו איל דיו אינטרי
לה לוז אי אינטרי לה אישקורידאד : אי לייאמו איל דייו
ﭏה לוז דיאה אי ﭏה אישקורידאד לייאמו נוגי אי פואי טרדי
אי פואי מנייאנה דיאה אונו :

---

(14) *J. C. Wolff*, welke de *vijf* eerste verzen (met eenige geringe afwijkingen) aanhaalt, voegt er de overzetting in Latijnsche letters bij aldus: 1 *En principo crio el Dio à los çielos y à la tierra.* 2 *Y la tierra era vagua* etc.

אי דישו איל דייו שאה אישפנדידורה אינטרי לאש אגואש
אי שיאה אפרטן אינטרי אגואש אדה אגואש : אי היזו
איל דייו אלה אישפנדידורה אי אפרטו אינטרי לאש אגואש
קי די אבאשו אלה אישפנדידורה אי אינטרי לאש אגואש קי
די אריבה אלה אישפנדידורה אי פואי אנשי : אי לייאמו
איל דייו אלה אישפנדידורה סיילוש אי פואי טרדי אי פואי
מנייאנה דיאה שיגונדו :

Te gelijker tijd als in Spanje gevoelden de Israëliten in de gewesten, waar de *Tudeske* taalstammen gebezigd werden, de behoefte eener *duitsche* vertaling. De met zoo veel roem bekende *Elias Levita Germani*, bijgenaamd *Habachur* (geboren 5228 of 5229=1468 of 69, overleden 5309=1549), leverde toen eene woordelijke duitsche vertaling van den Pentateuchus, de Haphtaroth, en de vijf kleine rollen, met aanmerkingen op den rand, welke te Constantia in Zwitserland A°. 5304 (1544) in 4°. met gothische karakters werd gedrukt; terwijl 16 jaren later (1560) eene andere uitgave door *Löb Bres* te *Cremone* bij *Vincentio Conti* werd bezorgd. Eerst 155 jaren later (A°. 5439=1679), toen de uit Duitschland en Polen overgekomene Israëliten zich nog geene halve eeuw te Amsterdam tot eene gemeente gevestigd hadden, werden al de Heilige Schriften, met eene joodsch-duitsche vertaling, door *R. Joël ben Alexander Witsenhuizen* in het licht gegeven, welke vertaling zoo algemeen gebezigd werd, dat er reeds acht jaren later (1687) een tweede druk van verscheen. Te gelijker tijd met die van *Witsenhuizen*, kwam eene andere joodsch-duitsche vertaling in het licht, door *R. Jekutiël ben Izak Blitz* van Witmond bewerkt, en door vele Opperrabbijnen met de hoogste goedkeuring bekroond. Het spreekt van zelf, dat deze goedkeuring alleen het heilzaam doel des vertalers, zijne edele poging om in eene zoo gewigtige behoefte te voorzien, en geenszins zijne vertaling gegolden heeft; daar deze, even als die van *Witsenhuizen* allergebrekkigst is, en de duidelijkste blijken draagt, dat de bewerkers noch het Hebreeuwsch noch het Duitsch volkomen magtig waren (15).

---

(15) Die over dit onderwerp meer verlangt te weten, zie het uitvoerig opstel *Jüdisch-Deutsche Literatur* van *Dr. M. Steinschneider*, in het tijdschrift *Serapheum*, 1848 en 1849. — Bijzondere vermelding verdient nog eene *volkomen woordelijke Joodsch-Duitsche vertaling* van *R. Gedalja Teikin*, die te Amsterdam A°. 1751, in 4°. het licht zag. Aan beide zijden van den tekst wordt het Hebreeuwsch, woord voor woord, met punten voorzien, herhaald, en gaat vergezeld van de daarnevens gevoegde joodsch-duitsche vertaling. — Overigens vindt men in het vierde deel van *Wolff* bl. 185, proeven van opgemelde *vier* Joodsch-duitsche vertalingen, met Hoogduitsche letters afgedrukt.

Van toen af tot den jare 5540 (1780), en dus gedurende meer dan eene volle eeuw, was deze, van tijd tot tijd wel eenigzins verbeterde, doch nog altoos hoogst gebrekkige vertaling, de eenige hulpbron van het grootst gedeelte der in Duitschland, Polen, Rusland, Engeland, Frankrijk, de Nederlanden en elders verspreide Israëliten: terwijl het andere gedeelte, dat van Spanje afkomstig was, en zich in Italië, Frankrijk of de Nederlanden bevond, wel is waar eene regelmatige overzetting in de Spaansche taal bezat, doch welke bij het jonge geslacht al meer en meer in onbruik kwam. Langs dezen weg geraakte op 't einde der vorige eeuw de ware bijbelkennis en gezonde uitlegkunde onder Israël zeer ten achteren. Doch in het midden der toenemende duisternis bragt de Eeuwige eene heldere zon te voorschijn, die door hare heilzame stralen weldra, tot zelfs in afgelegene oorden, licht en leven verspreidde. De groote *Mendelssohn* (geboren 12 *Elul* 5489 = 6 September 1729, overleden 5 *Sebat* 5546=4 Januarij 1786), door eigen vernuft en grondige geleerdheid tot den hoogsten en welverdienden roem gestegen, zag het gebrekkige der bestaande Duitsche vertalingen, besloot in de behoefte van den tijd te voorzien, en voorzag ook daarin op eene wijze, die zijner volkomen waardig was. Zijne wezenlijk met kunst bewerkte vertaling van den *Pentateuchus*, in eene zuivere taal en sierlijken stijl geschreven, op de door den grooten taalkundigen *Dubno* en den nooit volprezen dichter *Wessely* ontwikkelde gronden steunende, van eene voortreffelijke voorrede voorzien, (van welke de mijne *gedeeltelijk* eene navolging is,) en met toestemming der voornaamste opperrabbijnen van zijnen tijd uitgegeven, moest, even als zijne vertaling van de Psalmen, den Prediker en het Hoogelied, weldra, niettegenstaande het toen nog zoo heerschende vooroordeel tegen al wat *nieuw* was, de algemeene goedkeuring verwerven. De eerste druk verscheen te Berlijn (van 1780—1785) onder den titel: ספר נתיבות השלום והוא הכור כולל חמשת חמשי התורה עם תקון סופרים תרגום אשכנזי ובאור en werd, niet alleen in Duitschland, maar ook in de meeste overige staten van Europa, bij alle Israëliten die kennis van het goede en smaak voor het schoone hadden, zoo algemeen gebezigd, dat er spoedig een tweede volgde, en er thans reeds zeer vele editiën van voorhanden zijn. De kennis der heilige taal en de Bijbeluitlegkunde waren daardoor wederom uit hare sluimering gerezen; en reeds lang heeft men erkend, dat met den wijsgeerigen *Mendelssohn* en zijne opvolgers, (die achtervolgens de overige boeken der H. S. vertaald en opgehelderd hebben,) voor de Israëliten een nieuw tijdvak in de Hebreeuwsche letterkunde is geboren.

Meddelssohns vertaling is te algemeen bekend, dan dat het noodig zoude zijn daarbij langer stil te staan; en dit is even zoo

het geval met de zeer verdienstelijke overzettingen van latere geleerden, als *D^r. Zunz*, *D^r. Herxheimer*, en *D^r. Philippson*. Minder bekend is het echter, dat kort nadat het *eerste* deel van *Mendelssohns* Duitsche vertaling met Hebreeuwsche letters te Berlijn in het licht was verschenen (1780), een Christen geleerde (waarschijnlijk de bekende *Nicolai*) het zelfde werk met *Hoogduitsche* letters uitgaf, onder den titel: *Die fünf Bücher Mose, zum Gebrauch der Jüdisch-Deutschen Nation, nach der Ueberzetzung des Herren Moses Mendelssohn, Berlin und Stettin* 1780. De voorrede door den uitgever voor dit hoogst zeldzaam gewordene boek geplaatst, is van dien aard, dat het gewis meenigeen tot genoegen zal strekken hier een gedeelte daarvan, in het oorspronkelijke, overgenomen te zien.

Vorrede des Herausgebers.

Es ist bekandt, dass Herr Moses Mendelssohn *einen neuen Abdruck des hebräischen Textes der fünf Bücher Mose zum Gebrauch seiner Nation veranstaltet, und ihm eine deutsche, von ihm selbst verfertigte, Uebersetzung dieser Bücher in jüdicher Schrift, und einen Kommentar in rabbinischer Sprache, beyfügt. Er hatte sein Vorhaben nicht sobald bekannt gemacht, als man den Wunsch äusserte: dass die Uebersetzung auch mit deutscher Schrift möchte abgedruckt werden.*

Es ist hier der Ort nicht, über den innern Werth dieser neuen Uebersetzung selbst zu Urtheilen; aber sichtbar ist es, dass sie sich durch eine vorzügliche Genauigkeit, mit der sie dem masorethischen Text und der Grammatick folgt, und durch eine besondere Treue auszeichnet.

Der Uebersetzer hat hauptsächtlich die Jugend seiner Nation zum Augenmerk gehabt. Seiner Absicht nach, hat er sichs zum Gesetz machen müssen, das hebräische Original in seiner ganzen Simplicität, bis auf Ton der Erzählung in seiner Uebersetzung darzustellen. Und dies ist vielleicht kein geringer Vorzug seiner Arbeit; da die Uebersetzung einer solchen Schrift, nicht blos eine Erzählung ihres Inhalts, sondern eine getreue Kopie der Originals seyn soll, in der man die characteristischen Züge jener Zeitalters, selbst bis auf Sprache und Vortragsart, wiederfindet. Man wird übrigens bemerken, dass Herr Mendelssohn selbst sich bey Uebersetzung der poetischen Stellen der H. S. schon etwas mehr Freyheit erlaubt, und Ausdruck so wohl als Wendung nach der Genie und der Erforderniss der deutschen Sprache einzurichten gesucht hat.

Naauwelijks was Mendelssohns werk bekend geworden, of er verscheen te Londen eene engelsche vertaling van den *Pentateuchus*, in romeinsche karakters, met het oorspronkelijke er tegen over, van den door zijne briefwisseling met *Dr. Priestly* bekend geworden *David Levi*, ten titel voerende: *Te first book of Moses called Genesis, in Hebrew, with the english Translation on the opposite page, with Notes explanatory, practical, critical and grammatical, by David Levi, with Notes of Lion Soesmans. London* 1785. Deze uitgave heeft echter niets dan den zuiveren druk en de naauwkeurigheid van den tekst, dat haar aanbeveelt; daar de vertaling letterlijk uit eenen gewonen Bijbel uitgeschreven, en dus, voor den Israëliet althans, zeer onvoldoende is; ook de door *R. Lion Soesmans* bijgevoegde, en meestal uit de *Targumim* ontleende annotatiën verdienen weinige aanmerking.

Om deze redenen zijn later verdienstelijke mannen er op bedacht geweest, eene betere overzetting te bewerken. Het eerste deel van hunnen arbeid (ס׳ בראשית) zag te Londen het licht in 5604 (1844) onder den titel: *The sacred scripture in Hebrew and English, a new translation with Notes critical and explanatory by the Rev. D. A. de Solla, minister to the congregation of Spanish and Portuguese Jews, London, and the Rev. M. I. Raphall, M. A. D. Ph. Lecturer at the Synagogue and headmaster of the Hebrew national school, at Birmingham.* Daar het echter, door de beroeping van den Heer Raphall als Leeraar bij de Israëlitische Greenstreet-gemeente te New-York en om andere redenen, bij dit eerste deel (Genesis) bleef, zoo wordt deze leemte thans op eene zeer voortreffelijke wijze aangevuld door de uitgave in octavo van eenen sierlijk gedrukten tekst, met eene *nieuwe* vertaling en eene veelomvattende verklaring, onder den titel: *A Historical and critical commentary on the old Testament, with a new translation, by M. A. Kalisch, Phil. Dr. M. A.* — בראשית — *Genesis London* 1858 (16).

In den jare 5581 (1821) werden de Israëliten in de Cis-alpijnsche staten, met eene vertaling van den *Pentateuchus* in de Italiaansche taal verrijkt, door den geleerden *Isaaco Reggio*, ex-professor aan het K. K. collegie te Gorizia (geboren 2 Elul 5544 = 15 Augustus 1784, overleden 15 Elul 5615 = 29 Augustus 1855). Deze vertaling is, wel is waar, meer eene navolging van *Mendelssohn*, dan wel eene

(16) Het eerste deel bevat niet minder dan 780 bladzijden. Het tweede deel — ס׳ שמות — is reeds vroeger (1855) in het licht verschenen. De *Larger Edition* is met den tekst; de *English Edition* is er zonder.

Twee andere vertalingen, die van *Dr. Benisch* redacteur van de *Jewisch Chronicle*, en die welke thans onder redactie van den Eerw. Heer DE SOLLA, ten behoeve der leden van de Westminster gemeente bewerkt wordt, zijn mij nog niet onder de oogen gekomen.

oorspronkelijke overzetting; doch verdient zij desniettemin, zoo door zuivere taal en zachtvloeijenden stijl, als door de bijgevoegde uit vroegere commentariën bijeen verzamelde verklaring, alle onderscheiding. Ook hier is de tekst met de vertaling bij elkander gevoegd, (de laatste in Romeinsche karakters.) en het geheel onder deze titel: ספר תורת אלהים כולל חמשה חמשי תורה מתורגמים איטלקית ומבוארים ביאור חדש בפי פשטי הכתובים וכללי הלשון על ידי יצחק שמואל ריגייו תושב גוריציאה. *La Legge di Dio, ossia il Pentateuco tradotto in lingua italiana ed illustrato con un nuovo Commento*, in vijf deelen, 8°. met eene lezenswaardige voorrede voorzien, bij *Anton Strauss* te Weenen, zeer zindelijk gedrukt.

De geleerde Luzzato, leeraar der Israëlitische Hoogeschool te Padua, die zich in menig opzigte met de zienswijze van wijlen den hooggeleerden *Reggio* niet heeft kunnen vereenigen, heeft het thans ook noodig geacht eene nieuwe vertaling van den Pentateuchus uit te geven, met den tekst op de eene, en de vertaling op de daartegen over staande zijde. Het eerste deel ziet het licht onder den titel: *Il Pentateuco colle Aftarot volgarizzato ad uso degli Israeliti; dal professore S. D. Luzzato.* — Trieste tipografia C. Coen, 1858 (17).

In Frankrijk schijnt reeds zeer vroeg eene vertaling van den Pentateuchus te hebben bestaan, in de landtaal doch met hebreeuwsche letters gedrukt, waarvan een exemplaar op de Bazeler bibliotheek voorhanden zoude zijn (18). Doch deze is in vergetelheid geraakt; en ofschoon aldaar, reeds op het einde der vorige eeuw de *Gebeden* der Portugeesche, en in het begin dezer eeuw die der Hoogduitsche Israëliten in het Fransch zijn overgebragt, is de Bijbelvertaling, bevattende den tekst, de overzetting benevens ophelderende noten en bijlagen, toch eerst voor vijf en twintig jaren begonnen. Zij zag het licht onder den titel: *La Bible, traduction nouvelle, avec l' Hebreu en regard, accompagné des point-voyelles et des accents toniques avec des notes philologiques, géographipues et litteraires, par* S. Cahen. *Paris* 1834.

---

(17) Prof. *Luzzato* houdt zich sedert eenigen tijd ook bezig met de vertaling en verklaring van ספר ישעיהו, waarvan echter nog slechts drie afleveringen (cap. 1 — 19) het licht zien, onder den titel: *Il Profeta Jesaia volgarizzato e commentato ad uso degl' Israeliti.* Padua 1855.

De bekende *R. Leon di Modena* had reeds in het begin der 17de eeuw eene Italiaansche vertaling der Bijbels vervaardigd, doch de inquisitie weigerde het verlof om haar in het licht te geven. Daaruit ontstond zijn *Vocabularium* naar den inhoud van den Bijbel, gedrukt te Venetie 1612. — Het schijnt nogtans dat vroeger nog eene andere vertaling bestaan heeft. Zie *Zunz Gottesd Vorträge*, Berlin 1832 bl. 244.

(18) Zie *Zunz*, ter aangehaalde plaats.

Voor weinige jaren is het eerste gedeelte van dezen arbeid gevolgd door eenen anderen, welke ten titel voert:

חמשה חומשי תורה עם העתקה צרפית

Nouvelle traduction Française du Pentateuque et des Haphtarots, d'après les meilleures sources avec le texte masorétique en regard. par Frederik Levi, *prof. des langues à Paris. Metz* 1856. En terwijl deze, door de opperrabbijnen in Frankrijk goedgekeurde overzetting nog niet eens geheel is afgewerkt, ziet men reeds eene derde vertaling te gemoet, aangekondigd onder den titel: תורת אלהים *Le Pentateuque Hebreu-Français, avec notes, Traduction de* M. L. Wogue, *gradué grandrabbin, professeur. Cinq volumes,* M. Durlacher *éditeur. Paris* 1858.

Men wil dat reeds in de elfde eeuw eene niet onbeduidende Joodsch-Russische Litteratuur zoude hebben bestaan, en dat in 1095 in het zuidelijk gedeelte van Rusland, eene russische vertaling van den *Pentateuchus* in gebruik zoude zijn geweest (19). Of deze ooit gedrukt is geworden, mag men in twijfel trekken. Maar wel zag van 1840 tot 1845 eene *Hongaarsche* vertaling het licht van den *Pentateuchus*, met eene verklaring in diezelfde taal, en later ook de overzetting van nog een ander gedeelte der H. S. en de Gebeden; welk een en ander mij echter tot nog toe onbekend is gebleven.

Ook in ons vaderland, waar de Israëlitische bewoners reeds vroeg op zoo meenig voorregt, en de daaruit gevloeide nuttige instellingen, mogten bogen, ook hier werd tot in het begin dezer eeuw, in dat opzigt, *niets* gedaan. De uit Spanje en Portugal overgekomene belijders der Mozaïsche Godsdienst, bezigden toen nog, voor zoo verre zij de taal hunner voormalige onderdrukkers nog magtig waren, de opgemelde spaansche vertalingen; terwijl zij, die uit Polen en Duitschland overkwamen, eerst de oude gebrekkige zoogenaamde Joodsch-duitsche, en later de nieuwe vertaling van *Mendelssohn* gebruikten.

Doch de kennis der duitsche en spaansche talen namen, gelijk de ondervinding leerde, bij de Israëliten in Nederland allengskens af; en naarmate het jonge geslacht zich meer in de vaderlandsche taal- en letterkunde oefende, des te algemeener begon men de behoefte eener *nieuwe*, uit het oorspronkelijke, ten gebruike van Israëliten, overgebragte *nederduitsche* vertaling te gevoelen.

Dit algemeen gevoel van behoefte, bragt het Koninklijk besluit van den 10den van Hooimaand 1809 te weeg, waarbij bepaald was, niet alleen, »dat er eene uitgave van den Bijbel in de oor»spronkelijke Hebreeuwsche taal, met eene *nieuwe* Nederduitsche

---

(19) Zie *Zunz*, als boven. — Er bestaat ook eene oude *Turksche* vertaling; doch daar deze van eenen *Karaiet* afkomstig is, wordt zij hier met stilzwijgen voorbij gegaan. (Verg. *Joh. Wolff*, IV deel. bl. 173.)

„vertaling, op last en met medewerking van het opper-consistorie »der Nederlandsch-Israëlitische Gemeente," zoude uitgegeven worden; maar art. 3 van dat besluit stelde vast, dat »zoodra deze »vertaling zou zijn in het licht gegeven, alle Israëlitische onderwijzers »*verpligt* zouden zijn, van dezelve gebruik te maken, op poene »van bij overtreding, voor de eerste reize, gedurende *zes* maanden »in hunne functiën gesuspendeerd te worden, en voor de tweede »reize geheel en al van hun patent als onderwijzers, voor altoos, »te worden verstoken."

Doch dit besluit van LODEWIJK NAPOLEON bleef zonder het gewenschte gevolg. De uitvoering dier moeijelijke onderneming was aan een kort te voren opgerigt gezelschap, onder de zinspreuk חנוך לנער על פי דרכו opgedragen, en de bewerking geschiedde door onderscheidene leden, onder toezigt van het toenmalige Opperconsistorie. Reeds waren de *Pentateuchus* en de *vijf kleine Rollen* afgewerkt, toen de inlijving van ons rijk met het Fransche, dit werk als onnuttig deed beschouwen, en het geenen voortgang had; en na de gelukkige omwenteling in ons vaderland, bestonden er onderscheidene omstandigheden, welke veroorzaakten, dat van deze bemoeijng niets in het licht is verschenen.

Zoo stonden de zaken toen ik op het einde van 1818, bij het invoeren van het verbeterd Godsdienstig onderwijs voor de Israëliten in dit koningrijk, door den toenmaligen minister van eeredienst, tot lid der belangrijke Nederlandsch-Godsdienstige Israëlische Schoolcommissie werd benoemd, en mij gewigtige gronden noopten, voor deze benoeming te bedanken. Een dier gronden was het gemis eener doeltreffende *Nederduitsche* vertaling der Heilige Schrift; en van dat oogenblik af ging ik met het denkbeeld zwanger, om, zoo de Almogende mij daartoe de krachten verleende, in deze behoefte mijner geloofsgenooten te voorzien.

Daar geen gewrocht onder de zonne op volmaaktheid bogen kan, zoo ware het, (zelfs dan wanneer ik niet overtuigd ware, dat ik meer door goeden wil dan door bekwaamheid ben aangespoord geworden,) eene onvergeeflijke ijdelheid, te veronderstellen, dat deze mijne vertaling vrij van feilen en boven alle aanmerkingen verheven zoude zijn (20). Ook wordt uit den aard der zaak, uit het innig verschil der beide talen, uit de bijzondere moeijelijkheid des stijls van de Heilige Schrift, en uit ontelbare andere

---

(20) Ik beschouw het als eene bijzondere gunst, waarvoor ik den Algoede zeer dankbaar ben, dat behalve eenige, door mij zelven opgemerkte minder beduidende drukfouten in tekst of overzetting, mij in de eerste uitgave, nimmer meer dan eene *feil* in de vertaling is aangewezen; en deze is in *Deuteronomium* XVIII. vs. 3, alwaar het woord *offer* (זֶבַח) door *vee* moest vervangen worden. Dat dit bij de volgende uitgaven is geschied, zal wel onnoodig zijn hier bij te voegen.

oorzaken, de noodzakelijkheid geboren, om, hoe stiptelijk men zich ook aan het oorspronkelijke houden wil, soms eenige vrijheid te bezigen, of omgekeerd, hoe vrij men ook vertalen wil, soms eene naauwgezetheid in acht te nemen, die, als strijdig met het eigenaardige van de eene of andere taal, niet aan alle lezers even zeer kan bevallen. Deskundigen en onbevooroordeelden intusschen, zullen uit mijne bewerking ligt ontwaren, hoe zeer ik gestreefd heb den middenweg te bewandelen; een weg, die in het wetenschappelijke, niet minder dan in het zedelijke, allermoeijelijkst is.

Langs dezen weg het voetspoor mijner voorgangers volgende, wilde ik tot geene uitgave mijner Bijbelvertaling overgaan, dan die door den tekst verzeld ging; en wel uit dien hoofde, omdat het ook mijn oogmerk geenszins was, de heilige taal door het Nederduitsch te doen vervangen, maar wel het oorspronkelijke, door de daarnaast geplaatste overzetting, zoo duidelijk als mogelijk te maken; ten einde vooral de jeugdige geloofsgenooten (wier verbeterd onderwijs ik steeds op het oog had, en weswegens ik ook meermalen sierlijkheid aan duidelijkheid opgeofferd heb,) hierdoor van lieverlede tot de kennis der gewijde taal terug te leiden, welke in de laatste jaren zoo zeer ten achteren is gegaan, en eene gelijkvormigheid van vertaling in te voeren, die voor de Bijbelbeoefening niet anders dan heilzame gevolgen kan hebben.

Dat ik bij mijne bewerking, niettegenstaande alles uit den grondtekst is overgebragt, wat vroeger in dit vak gedaan is, geraadpleegd heb, zal wel overbodig zijn te melden (21). Het ware even

---

(21) Bijzonder zijn mij de zoogenaamde Staten overzetting, de vertaling van *Hamelsveld* en *van der Palm* te pas gekomen. — De eerste werd vervaardigd door *Joh. Bogerman, Guil. Baudart* en *G. Bucerus,* door de, in 1618 en 1619 te Dordrecht vergaderde Synode, op last van de Staten-Generaal gedeputeerd, »om eene nieuwe overzetting, na den regten zin, oogmerk en verstand van »den grondtekst en sprake te vertalen; omdat er nog nooit eenige overzetting »van de Heilige Schriften uit den oorspronkelijken tekst in de Nederlandsche »sprake was gedaan." De gedeputeerden volbragten hunne taak in 1636, en in het volgende jaar werd hunne vertaling uitgegeven. Men zegt dat zij in hunnen arbeid door den vroeger vermelden geleerden Opperrabbijn *R. Menas'sé Ben Israël,* den vriend van *Hugo de Groot* en van *Casper Barlœus,* die in den jare 1630 zijne verbeterde spaansche vertaling der Heilige Schrift uitgegeven heeft, meermalen ondersteund zijn geworden. Uit dit alles zal men ligtelijk bevroeden, waarom alle vroegere Nederduitsche vertalingen, als daar zijn van *Delft* 1477, *Liesveld* 1542, *Haerlem* 1560, *Antwerpen* 1566, *Emden* 1566 4o, 1562 en 1565 folio, *Dordrecht* 1581, 4o, *Leijden* 1591 folio enz. voor mij minder waarde hadden.

De oorzaken waarom *Hamelsveld* in het begin dezer eeuw, en *van der Palm* in 1818 het ondernomen hebben eene nieuwe vertaling der Heilige Schrift te leveren, zijn door henzelven voldoende ontvouwd. Elk onbevooroordeelde, zal de verdiensten hunner overzettingen erkennen; maar zij hebben zich nimmer gebonden geacht aan hetgeen de Israëliet niet uit het oog mag verliezen: de

onvergeeflijk geweest, die plaatsen, welke door mijne voorgangers op eene onverbeterlijke wijze overgebragt zijn, te verwerpen, alleen om den naam van oorspronkelijk te hebben; als eene vertaling van eene vertaling te leveren, en dus eens anders denkbeelden, min of meer verminkt, voor de mijne uit te geven. Doch zijn mij de schriften dier groote mannen van nut geweest, nog nuttiger waren mij de *viva voce* medegedeelde teregtwijzingen van wijlen den weleerwaarden en hooggeleerden Heer S. Berenstein, Opperrabbijn en Rabbijn-Inspecteur bij de armenschool der Nederlandsche Israëliten alhier. Van hoogerhand, op mijne begeerte, uitgenoodigd, om het vereischte toevoorzigt over mijne vertaling te houden, ten einde zij voor den Israëliet *kerkelijk goed* zoude zijn, heeft hij door zijne geleerde en oordeelkundige aanmerkingen, veelal ook door zijne voorgestelde verbeteringen, mij eene zoo groote dienst bewezen, dat ik mij niet onthouden kon, in het openbaar mijnen dank daarvoor te betuigen.

Niet minder erkentelijk was ik, voor hetgeen van hoogerhand tot het welslagen dezer onderneming is gedaan, en krachtens beschikking van wijlen Z. M. Koning Willem I, d.d. 18 Februarij 1825 No. 115 nog later werd verrigt. De toenmalige staatsraad, directeur-generaal voor de zaken der Hervormde en andere niet Katholyke eeredienstén, Baron *van Pallandt van Keppel;* de secretaris en adviseur van dat departement, wijlen Ridder *J. D. Janssen*, en al de leden der Hoofdcommissie tot de zaken der Israëliten, in 1825 bestaan hebbende uit de Heeren Ridder *Im. Capadoce* M. Dr, *E. P. de Jongh*, Ridder *Mr. C. Asser*, Jonkheer *I. Teixeira Jr*, Ridder *S. E. Stein*, *M. Dr. D. M Ezechiels* en Ridder *J, Henriques de Castro*, (welke thans reeds *allen* hunne aardsche loopbaan hebben ten einde gebragt,) hadden zich beijverd mijnen arbeid te ondersteunen en bevorderlijk te zijn, en was het mij toen, en is het mij nog eene aangename taak aan hunne pogingen de verdiende hulde te brengen.

Een ieder weet hoe zeer de hebreeuwsche drukkerijen in ons vaderland, sedert het laatste der vorige eeuw, zijn achteruit gegaan; ik zag mij dus verpligt, wilde ik den tekst duidelijk en sierlijk hebben, nieuwe letters te doen gieten. Het is waar, dit heeft menige opoffering gekost; doch ik genoot de zelfvoldoening te kunnen zeggen, dat deze letter, (een afgietsel dier matrijzen

---

Masora of bepaling van letters, klankstippen en toonteekens; de vastgestelde beteekenis van sommige verzen door de daaruit vloeijende of afgeleide wetten en geboden; de vertaling der gezaghebbende *Targumim*, en de overeenstemmende verklaringen van beroemde Israëlitische taal- en letterkundigen; dit alles beperkt den weg des Israëlitischen overzetters, en veroorzaakt, dat de vertalingen van hen die eene andere Godsdienst dan de zijne belijden, voor zijn godsdienstig onderwijs onbruikbaar zijn.

waarvoor den met lof bekenden *Joseph Athias* in den jare 1667 door de Staten-Generaal, een gouden ketting toegekend werd,) bij de Heeren *Enschedé* te Haarlem gegoten, en door de onvermoeijde vlijt van den Heer *H. Benedictus van Embden* in nog betere orde gebragt, dat deze letter (zeg ik) de schoonste en zuiverste is, die ooit het licht heeft gezien.

Bij deze sierlijkheid van druk is de naauwkeurigheid van den tekst niet minder in het oog gehouden. Deze is met de beste uitgave en oude M. S. van den *Pentateuchus* vergeleken. Bij afwijkende lezingen heb ik mij aan de meerderheid gehouden, en slechts bij die gevallen de minderheid gevolgd wanneer zij door het gevoelen van den grooten *R. Salomon Dubno*, in zijn *Tikkun Sopherim*, gestaafd was (22).

Bij de eerste uitgave mijner vertaling, was, op verzoek van vele geachte mannen, de verklaring van den geleerden *R. Salomon ben Izak* (*Jarchi*), bij verkorting *Rassi* genaamd, gevoegd; en ik heb toen tevens melding gemaakt van de vele en belangrijke daarin gebragte verbeteringen, vooral naar aanleiding van eenen door zijne oudheid en naauwkeurigheid hoogst belangrijken Codex, welke zich onder de M. S. der Leijdsche boekerij bevindt (23). Bij de latere uitgaven heeft deze verklaring, wegens de groote kosten daaraan verbonden, moeten achterwege blijven. Het is nogtans te hopen dat, ten behoeve van mingeleerden, nog eens een *vijfde* druk van mijnen arbeid in het licht moge verschijnen, van eene verklaring in de landtaal vergezeld.

Nog blijft ons over te spreken over de *Masora* in het algemeen, en bijzonder over de *Keri* en *Ketib*, de zangteekens, de groote, kleine en gestipte letters, en eindelijk over de kapittel- en verzen verdeeling, alsmede over het 'Ibrische (Hebreeuwsche) en A'surische (Assyrische) schrift. Doch aangezien de uitgebreidheid dezer voorrede, zijn de meesten dezer onderwerpen tusschen en achter de drie laatste deelen van deze uitgave geplaatst. Alleen willen wij ten opzigte der eigennamen nog het volgende bijvoegen:

---

(22) Bij het werk der correctie zijn mij van veel dienst geweest de pogingen van eenige mijner aan de wetenschap te vroeg ontrukte vrienden, de Heeren *L. J. Ulman*, *Alexander Tall* en *A. A. van Cleef*. Zij genieten thans ongetwijfeld in eene betere wereld het loon voor hetgeen zij zoo gaarne ter bevordering van de godsdienstige beschaving hunner geloofsgenooten hebben willen verrigten.

(23) Zie *J. C. Wolff* Deel III, p. 1044. Deze Codex is acht vingers breed, in drie kolommen, door *Menachem ben Jacob* geschreven, en in den catalogus der Handschriften (*Codices Scaligerianis*) op de Bibliotheek te Leijden te vinden onder den titel van: *R. Schelomo Jarchi, omn. Comment. in Libr. Bibl. ingens volumen.* Zie ook *Dr. M. Steinschneider's* Catalogus Codicum Hebraeorum bibliothecae academiae Lugduno Batavae, 1858 (bl. 310).

Er is tot nu toe bij de onderscheidene Bijbelvertalingen niets zoo zeer verwaarloosd geworden, als de spelling der eigennamen. Van de oudste nederduitsche overzetting af, tot die van den Hoogleeraar *van der Palm* zelfs, vindt men bijna geenen naam, die aan den klank des oorspronkelijken beantwoordt. In den beginne was ik voornemens alles zoo naauwkeurig mogelijk uit te drukken; doch weldra zag ik in, dat de vorm *Adaam, Chaváh, Abrahaam, Jitschaak, Jagnakoob, Sjimgnoon* enz. niet anders dan aanstootelijk zoude zijn, en dan nog geenszins aan de juiste uitspraak, en nog veel minder aan die der Nederlandsche Israëliten (die toch op verre na in dit koningrijk de meeste zijn) voldaan was. Ik besloot dus doorgaans de spelling der Statenoverzetting te volgen, doch bij namen die zelden voorkomen, door een bijzonder teeken, de ware uitspraak van sommige letters aan te wijzen. Bij de meer algemeen aangetroffene eigennamen echter heb ik mij vergenoegd, de verbeterde uitspraak slechts de *eerste* keer in *parenthesis*, naast de gewone benaming te voegen; blijvende het aan de keuze van den ervaren onderwijzer overgelaten, te bezigen welken van beide hij verkiest (24).

Voor het overige verwijs ik den kundigen lezer tot de *goedkeurende inleiding* van wijlen den Opperrabbijn *Berenstein*. Ten behoeve van hen echter die het Hebreeuwsch niet gemakkelijk begrijpen„ plaats ik hier de volgende punten, die noodzakelijk zijn te weten, alvorens tot het leren der vertaling over te gaan.

Het is algemeen bewust dat in twee talen, welke zoo veel als het Oosten en Westen van elkander verschillen, dikwijls woorden voorkomen, welke van de eene in de andere taal of in het geheel niet, of door eene omschrijving, of ook somtijds door eene eenigzins gewijzigde beteekenis moeten uitgedrukt worden. Dit heeft in deze mijne overzetting hoofdzakelijk plaats bij het woord לאמר, hetwelk doorgaans met *zeggende*, maar dikwijls ook met de woorden *aldus* of *als volgt*, en in enkele gevallen geheel niet overgebragt is. Even zoo is het woord מולדתך nu eens door *maagschap*, dan wederom door *geboorteplaats*, en het woord תולדות soms door *geboorteopvolging* en soms door *geslachtsre-*

---

(24) Zoo is de ח overal met 'H uitgedrukt, en aan het einde der woorden met ch; b. v. חִדֶּקֶל *'Hidékel,* חֲנוֹךְ *'Hanoch.* — De ע overal door eene apostrophe vóór of na den klinker, die haar uitdrukt, b. v. עָדָה *'Ada,* בֶּלַע *Béla'* — De צ overal door 'Z b. v. צִלָּה *'Zilla,* de שׁ door 'S, b v. שֵׁם *'Sem.* De ו of אֻ overal met U, welke klinker men echter *oe*, als in de Hoogduitsche en Italiaansche taal moet uitspreken. — Met genoegen heb ik ontwaard dat dit stelsel door sommigen ook voor andere vreemde talen is aangewend en aanbevolen. Zie voorrede van den *Nieuwe atlas der aarde in haren tegenwoordigen toestand* door *H. Frijlink.* Amsterdam 1855.

gister, of blootelijk *geschiedenis* vertaald. Even zoo zijn de tusschenwerpsels הן en הנה, als mede de koppelletter ו overal naar dat de zin zulks vereischt, en geenszins letterlijk overgebragt. Eene getrouwe vertaling ten dien opzigte zoude de vertaling hoogst ongetrouw maken; en reeds bij de Talmudisten wordt zoodanig woordelijk overzetter ten hoogsten gelaakt, en een *leugenaar* genaamd (25). Intusschen steunen de opgemelde en andere dergelijke vrijheden, eensdeels op de door *Rassi, Ibn-'Ezra, Ben-Meijer, Ben-Nachman* en *Dubno* ontwikkelde gronden; anderdeels op het voorbeeld van geachte voorgangers, en eindelijk op de algemeen erkende, door zuivere oordeelkunde voorgeschrevene regelen, die een vertaler nimmer uit het oog verliezen mag. Daar ik deze regelen echter elders reeds ontwikkeld heb (26), zoo geloof ik het overbodig ze hier te herhalen. Alleen acht ik het noodig, van mijne vertaling van den heiligsten naam des Opperwezens, den *Tetragrammaton*, nog met een enkel woord te gewagen.

Het woord יהוה is door sommigen met *Heere*, door anderen onvertaald naar de klankstippen die er onder staan, en wederom door anderen nu eens op deze, dan weder op gene wijze overgebragt. Het valt ligt te betoogen, dat beide wijzen onjuist zijn. Daar intusschen de ware uitspraak des woords verloren is geraakt, zoo moeten wij raadplegen hetgeen door de oudste verklaarders en vertalers hier over gezegd is; en dit spoor volgende, vinden wij dat de *Talmud* en *Midras* het woord יהוה even als de uitdrukking אהיה אשר אהיה (Exod. III, 14) verklaren met: *Hij die is, was, en namaals zal zijn*, en: *Ik die thans voorzie, zal ook namaals voorzien*. Deze verklaring is taalkundig juist, als zijnde de Tetragrammaton zamengesteld van הָיָה *Hij was*, הֹוֶה *Hij is*, en יִהְיֶה *Hij zal zijn*, de drie hooftijden namelijk van het eenige *verbum substantivum* dat in de hebreeuwsche taal bestaat, en niet alleen *zijn*, maar ook *wezen* en *worden* beteekent. Daar nu wezentlijk het *voorledene* en *toekomstige* bij den Schepper steeds *tegenwoordig* is, en het Opperwezen noch door tijd noch door plaats beperkt wordt, is met regt Zijn *voortdurend bestaan*, Zijne *alomtegenwoordigheid*, *alwetendheid* en *voorzienigheid* in Zijnen naam vereenigd. Te vergeefs hebben *Onkelos, Ben-'Uziel, R. Saädja Gaön* en zelfs *Majemonides* in zijne arabische werken gepoogd, hiervoor een even veel omvattend woord in hunne taal te vinden. Nog minder kan zulks in eene westersche taal plaats grijpen; en er blijft niets anders voor den vertaler overig, dan dien heiligen

(25) Tractaat קדושין ומגלה

(26) Zie *verhandeling over de kunst van vertalen.* in het 2de deel der werken van het genootschap *Tot Nut en Beschaving* (1825), en in mijne *Verspreide Lettervruchten* (1844).

naam naar eene der eigenschappen Gods uit te drukken. De groote *Mendelssohn* het voetspoor der geachtste Israëlitische vertalers der oudheid volgende, heeft den Tetragrammaton met *de Eeuwige* overgezet, welke overzetting, sedert dien tijd, door alle Israëlitische vertalers, en dus ook door mij, gevolgd is geworden; en dit des te eerder, daar uit de *eeuwigheid* des Opperwezens, natuurlijkerwijze, vele andere Zijner hoedanigheden ontspringen.

Toen ik voor ongeveer zes en dertig jaren (in 1823) op het denkbeeld kwam, de vruchten eener veeljarige beoefening der Heilige Schrift, door het uitgeven van eene nederduitsche vertaling derzelve, voor mijne jeugdige geloofsgenooten dienstbaar te maken, deed ik dit met eene zekere mate van zelfvertrouwen dat uit eenen zamenloop van omstandigheden geboren werd. Immers, de behoefte aan zoodanige vertaling werd door de toenemende zucht, om aan het opkomend geslacht eene behoorlijke opvoeding te geven, onder de Israëliten in Nederland levendig gevoeld; eene gezette studie van Gods woord, had mij de gelegenheid verschaft, de opgevatte taak, in haren ganschen omvang te leeren kennen, en deed mij in het aantal der te overwinnen moeijelijkheden, den prikkel vinden, om steeds met nieuwen lust den arbeid voort te zetten; eindelijk de zeer eerwaarde, aan zijne gemeente en bloedverwanten, om zijnen godvruchtigen wandel en grondige geleerdheid, veel te vroeg ontrokkene, hoogst verdienstelijke Opperrabbijn, wijlen den Heer S. Berenstein, stond mij met zijne oordeelkundige aanmerkingen vriendschappelijk ter zijde. En nogtans overtrof de uitkomst mijne stoutste verwachting. Binnen weinige jaren was het doel, dat ik mij bij de bewerking had voorgesteld, volkomen bereikt. Mijne Bijbelvertaling werd in *alle* openbare Israëlitische scholen en bij de meeste huisgezinnen, zoowel als in bijna alle later uitgekomene geschriften van godsdienstigen aard gebezigd; en de *eerste* oplage van den Pentateuchus was spoedig uitverkocht.

Door de groote kosten, welke de hebreeuwsche drukwerken, in ons vaderland althans, vereischen, eenigermate afgeschrikt om die *eerste* uitgave wederom in haar geheel verkrijgbaar te stellen, voldeed ik, in 1838, aan het verlangen van vele geachte onderwijzers, om van de vertaling van den Pentateuchus eene *tweede* uitgave, zonder tekst, het licht te doen zien. Ook deze was weldra uitgeput, en van alle kanten werd ik aangedrongen, om voor het *derde* maal in de bestaande behoefte te voorzien.

Terwijl ik mij nu, in dien tijd, onledig hield, door het leveren eener echt wetenschappelijke uitgave van den Pentateuchus, waarbij niet alleen de nederduitsche vertaling, maar ook de

chaldeeuwsche overzettingen en de verklaring van *Rassi* en andere *Biuristen* gevoegd zouden zijn, aan de beoefenaren der gewijde oorkonden te toonen, hoe zeer ik de bevordering der studie van de Heilige Schrift op prijs stel, deden zich plotseling verhinderingen op, die, sterker dan mijn eigen wil zijnde, aan mijnen arbeid eene andere rigting gaven. De *derde* uitgave mijner vertaling van den Pentateuchus, zoo als die in 1842—1845 de pers verliet, was het gevolg daarvan. Zij bevatte, boven de *eerste* uitgave, de vertaling der HAPHTAROTH, alsmede den tekst en de overzetting der SABBATH-GEBEDEN en de PIUTIM of kerkelijke dichtstukken, die op enkelen Sabbathen, tot herinnering aan groote gebeurtenissen van vroegere eeuwen, tusschen of na de gewone gebeden in- of bijgevoegd worden (27).

Bij dezen omvangrijken arbeid maakte ik toen gebruik van de dienstwaardige hulp mijner vrienden de Heeren D^r, H, SOMERHAUSEN en J. S. SPEIJER, beiden reeds lang tot het bestaan in eene betere wereld geroepen, en van de, tot mijne hooge voldoening nog in het leven verkeerende geleerde mannen J. S. HILLESUM, Opperrabbijn van de Provincie Drenthe, M. S. HIRSCH, Hoofdleeraar der Israëlitische school te Leeuwarden, en HIJMAN A. WAGENAAR, mijnen geachten schoonbroeder, alhier.

Maar ook die *derde* uitgave werd, niettegenstaande de *concurrentie* eener gelijktijdig in het licht gegevene andere nederduitsche vertaling van den Pentateuchus (28), spoedig uitverkocht; en het was mij gewis eene aangename gewaarwording door den werkzamen Heer J. L. JOACHIMSTAL, boekhandelaar alhier, uitgenoodigd te worden, voor eene *vierde* uitgave de noodige zorg te dragen: iets waaraan ik, ongeacht mijnen gevorderden leeftijd en drukke bezigheden van geheel anderen aard, gereedelijk heb voldaan. Bij deze *vierde* uitgave, (op dezelfde wijze als de *derde* ingerigt, doch met de חמש מגלות — VIJF ROLLEN — en eenige wetenswaardige zaken, alsmede met deze *voorrede* vermeerderd,) zijn de tekstproeven nagezien door den geleerden Heer G. I. POLAK, onderwijzer in de Hebreeuwsche taal- en letterkunde alhier, eenen man die door zijne ijverige studiën en nasporingen in alles wat

---

(27) Over de PIUTIM is, in den laatsten tijd veel, zoo voor als tegen, geschreven. Zij zijn de meesterstukken der middeleeuwsche taal- en godgeleerdheid, en verdienen dus in volle mate den arbeid welke geleerde verklaarders daaraan ten koste hebben gelegd. Maar somtijds zijn zij niet voor vertaling vatbaar, en in dit opzigt ten eenenmale van de Heilige Schrift en de gewone gebeden, die in alle talen kunnen overgebragt worden, onderscheiden.

(28) Deze arbeid verscheen onder den titel van: ספר דברי הברית הוא חמשת חומשי התורה עם ההפטרות, התפלות והפיוטים, ועם תרגום הללנדית. *De vijf boeken van Mozes enz. met eene Nederduitsche vertaling,* door G. I. POLAK en M. S. POLAK *Amsterdam* 1841.

dit uitgebreide vak betreft, alsmede door het schrijven en uitgeven van vele lezenswaardige werken op het gebied der gewijde oorkonden, zoo hier als buitenslands, regtmatigen roem heeft verworven.

Eindelijk en ten slotte voeg ik, even als vroeger, hier nog bij, dat elke bescheidene aanmerking, van welken aard ook, mij steeds aangenaam zal wezen. — Een ieder weet, dat, in ons vaderland, zoodanige bewerking geenszins om voordeel te bejagen ondernomen kan worden. Ik heb dus dezen moeijelijken arbeid alleen verrigt, in de hoop dat hierdoor de meerdere beoefening van Gods woord en de uitgebreide kennis der heilige taal bevorderd mogen worden; en bij zoodanige bedoeling kunnen teregtwijzingen niet anders dan welkom zijn. Ik besluit deze mijne woorden dus weder met het gezegde van den grooten *Ben-'Uziel*, den oudsten aller bekende vertalers: »Gij alléén, ô Eeuwige! »Gij alleen weet het, dat ik dit werk, noch ter mijner eere, noch »ter eere mijns vaders ondernomen heb; maar enkel en alleen »U ter eere heb ik het gedaan, ten einde voortaan eenparigheid »onder Israël heerschen moge!"

November 1859.

The Ohio State University
3 2435 032080079